

Dr hab. Urszula Kowalczuk, prof. ucz.

Warszawa, 18 stycznia 2022 r.

Zakład Literatury i Kultury

Drugiej Połowy XIX Wieku

ILP, Wydział Polonistyki UW

Opinia promotorska o rozprawie doktorskiej Pani mgr Magdaleny Pawłowskiej

Humor według Bolesława Prusa – kronikarza. Teoria i praktyka

Rozprawa Pani mgr Magdaleny Pawłowskiej, zatytułowana *Humor według Bolesława Prusa – kronikarza. Teoria i praktyka*, oparta została na oryginalnym i samodzielnym pomysłe. Jasno określono w niej problem naukowy, wynikający z konieczność zbadania procesu kształtowania się Prusowskiej teorii humoru oraz uwarunkowań i sposobów jego praktycznych zastosowań. Doktorantka objęła uwagą kilkudziesięcioletni czas pisarstwa autora, a w centrum jej pracy znalazła się działalność kronikarska.

Twórczość Bolesława Prusa jest bardzo dobrze zbadana, zagadnienia związane z jego autorską koncepcją humoru często powracają w różnych rozprawach i studiach. Nie podjęto jednak we współczesnych pracach historycznoliterackich próby scalającej, monograficznej refleksji na ten temat oraz na ogół nie doceniano w związku z nim roli felietonistyki w takim zakresie, jak robi to mgr Pawłowska. Autorka zebrała, uporządkowała i wyzyskała dotychczasową wiedzę dotyczącą przedmiotu rozprawy, umiejętnie skorzystała z inspiracji płynących z rozmaitych prac, zasadnie wskazała luki badawcze i wyznaczyła nowy obszar problemowy do swoich badań. Przyniosło to poszerzenie dotychczasowej wiedzy i pozwoliło pokazać mechanizmy kształtowania się humoru jako postawy poznawczej i stymulatora działań twórczych pisarza. Wymagało przy tym zmierzenia się dziewiętnastowieczną niestabilnością pojęciową.

Przebadanie bogatego i bardzo rozległego materiału, jakim są kroniki Bolesława Prusa, dało efekt niespodziewany. Jak wykazała Autorka, uzasadnionym, a wręcz koniecznym, okazało się powiązanie go z innymi tekstami pisarza. W ten sposób pozostająca priorytetowym przedmiotem rozważań felietonistyka okolona została ramą, którą stanowią wczesne wiersze i humoreski autora z jednej strony, a z drugiej – w finalnym rozdziale rozprawy – *Najogólniejsze ideały życiowe*, czytane jako rodzaj filozoficzno-publicystycznej *summy* pisarza. Taki układ

pracy, a w związku z tym i sposób problematyzacji podjętych w niej zagadnień, jest zatem wynikiem dokonanych rozpoznań, a nie rzutowania na teksty Prusa niepopartych dogłębną lekturą przekonań. Stworzyło to możliwość ujęcia ewolucji myślenia pisarza na temat humoru i praktycznych jego zastosowań, a ponadto pozwoliło odtworzyć, jak powiedziałyby Wacław Berent, „źródła i ujścia” humorystycznego podejścia do rzeczywistości i tekstów. Dzięki temu Autorka mogła dowodzić, że humor to nie tylko ważny komponent felietonistyki Prusa, lecz także czynnik współkształtujący, wspierający czy wręcz warunkujący najważniejsze aspekty jego pisarstwa – takie chociażby, jak „estetyka zdrowego rozsądku” czy teoria ideałów – a w najszerszej perspektywie także postulowany przez niego projekt antropologiczny oraz styl ustosunkowywania się do problematycznych, dyskusyjnych spraw dziewiętnastowieczności drugiej połowy XIX wieku. Z rozprawy wynika ponadto, że role kronikarza i humorysty wchodzą ze sobą w interesujące zależności, a pierwsza z nich ma szczególną rangę.

W rozprawie Pani Pawłowskiej bardzo ważne są kwestie selekcji materiału i wątków problemowych. Dokonywanie wyrazistych wyborów często rodzi ryzyko ich dyskusyjności. Uważam jednak, że to trudna i dziś nie zawsze charakteryzująca młodych badaczy umiejętność, dlatego ją doceniam. Tym bardziej, że nie zakłóciła ona ciągłości myśli Autorki, a – co najważniejsze – wsparta została uważnością wobec pisarskiego głosu ujawniającego się w różnych tekstach. W przypadku tak zróżnicowanej tematycznie i stylistycznie felietonistyki uniknięcie pokusy pisania o wszystkim to wyraz odpowiedzialności za rzetelność własnych rozpoznań, argumentacji i wniosków. Nie bez znaczenia jest też jasne wskazanie kryteriów dokonanej selekcji (reprezentatywność podjętych tematów i zagadnień, w których manifestują się najlepsze praktyczne zastosowania humoru oraz powiązanie ich z dyskusyjnymi kwestiami współczesnymi). Trzeba przy tym zaznaczyć, że takie wybory nie byłyby możliwe bez żmudnego studiowania i próbnego analizowania materiału znacznie przekraczającego zakresem ten, który wyzyskany został w poszczególnych rozdziałach.

Umieszczenie podejmowanych zagadnień w szerokiej perspektywie historycznoliterackiej, a z drugiej strony – skoncentrowanie się na tekstach i ich analizach wydaje się podejściem adekwatnym do podjętej problematyki i badanego pisarstwa. Wywód Autorki jest dynamiczny i dobrze uporządkowany, choć większą spójność myślową daje się zauważyć w tych fragmentach, które dotyczą Bolesława Prusa, a relatywnie niższą w niektórych partiach rozprawy wprowadzających uwagi kontekstowe (co bywa uwarunkowane ich nierównoważnością znaczeniową). Wyrażna skłonność, by koncentrować się na problemach najważniejszych i priorytetowych z perspektywy pytań stawianych w pracy

sprawa, że wybrane zagadnienia, wobec których sytuowany jest humor Prusa, raz pojawiają się tylko kontrapunktowo, kiedy indziej zaś są rozwijane. Warte zaznaczenia jest przy tym to, że dobór rozmaicie sfunkcjonalizowanych kontekstów wspiera założenia Pani Magdaleny Pawłowskiej, której zależy na wieloaspektowym ujęciu przedmiotu rozprawy. Dzięki temu specyfika humorystycznego „programu” Prusa sprawdzana czy wypróbowywana jest przez nią na rozmaite sposoby, łączące jego pisarstwo z epoką (i nie tylko, bo znalazł się tu też Witold Gombrowicz) w różnych porządkach. Autorkę interesuje, na przykład, zarówno porównanie Prusa jako humorysty z innymi felietonistami (Aleksandrem Świętochowskim i Henrykiem Sienkiewiczem), jak i możliwość zestawiania humorystyczno-antropologicznego stosunku pisarza do rzeczywistości z poglądami Edwarda Abramowskiego czy pytania o korelację między humorem a dyspozycją do równoważenia kwestii spornych. Ponadto Pani Pawłowska w nowym świetle pokazuje podobieństwa pomysłów polskiego kronikarza i Karla Lemckiego, Herberta Spencera, Haralda Höffdinga oraz innych autorów zgłębiających problem humoru. Co ważne, jej podejściu towarzyszy świadomość proponowania jedynie jednej z możliwości badania i porządkowania podejmowanych zagadnień. Nie ma w tej rozprawie hermetyczności czy tonu zawłaszczającej pewności, a raczej zaproszenie do współmyślenia i dialogowania.

Dodatkowym niejako pożytkiem poznawczym rozprawy mgr Pawłowskiej jest pokazanie, jak bardzo potrzebne są historii literatury polskiej drugiej połowy XIX wieku badania monograficzne w zakresie publicystyki, w tym felietonistyki, które wciąż są za słabo rozwinięte w porównaniu z opracowaniami innych form ówczesnego pisarstwa. Uprzywilejowanie kronik jako zasadniczego przedmiotu rozprawy, nieodseparowanego wszakże od innych tekstów Prusa, przyniosło interesujące efekty, mogące otwierać nowe perspektywy badań.

Świadomość metodologiczna, solidna wiedza literaturoznawcza, znajomość warsztatu polonistycznego, a przede wszystkim inwencja i konsekwencja w samodzielnym rozwiązywaniu podjętego zadania badawczego złożyły się na rozprawę spełniającą kryteria doktoratu i niebanalną, która może być skierowana do recenzentów.

Urszula Kowalczyk